

Alicja Matczuk

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

U PROGU NOWOŻYTNEJ POLSKIEJ BIBLIOGRAFII DZIEDZINOWEJ.
JULIAN ALEKSANDER KAMIŃSKI I JEGO *PIŚMIENNICTWO POLSKIE*
ROLNICZO-TECHNOLOGICZNE OD ROKU 1549 DO 1835 (1836)

Streszczenie: Właściwy rozwój bibliografii dziedzinowej w Polsce nastąpił dopiero w XIX w. Źródłem podjęcia prac w tym zakresie było dzieło Feliksa Bentkowskiego *Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych* (Wilno 1814). Około 1830 r. zaczął się okres, kiedy bibliografią zajmowali się nie tylko bibliotekarze, literaci i historycy literatury, lecz również uczeni specjaliści, profesorowie i organizatorzy życia gospodarczego. Zarówno dzieło Bentkowskiego, jak i zainteresowania rolnictwem skłoniły Juliana Aleksandra Kamińskiego (1805–1860), bibliotekarza i współorganizatora Biblioteki Ossolińskich we Lwowie, do opracowania pierwszej polskiej bibliografii rolnictwa pt. *Piśmiennictwo polskie rolniczo-technologiczne od roku 1540 do 1835* (Lwów 1836). Jest ona jedną z najwcześniejszych samoistnych wydawniczo polskich bibliografii dziedzinowych. Ma układ chronologiczny: zawiera 358 poz., z czego 260 pochodzi już z XIX w. Niektóre pozycje zaopatrzone w adnotacje. Bibliografia Kamińskiego jest pracą w pełni autorską tak pod względem koncepcji, jak i metody opracowania. W całym dziele widać starania autora w stosowaniu nowoczesnych metod bibliograficznych. Był on świadom różnic między bibliografią i historią literatury (piśmiennictwa). Mimo pewnych braków i niedociągnięć metodycznych *Piśmiennictwo...* Kamińskiego jest dziełem bibliografa, który był dobrze zorientowany w problematyce bibliografii i znał najważniejsze jej osiągnięcia.

Słowa kluczowe: Julian Aleksander Kamiński, bibliografia dziedzinowa w Polsce, bibliografia rolnicza, polskie druki rolnicze 1540–1835

At the dawn of modern Polish subject bibliography. Julian Aleksander Kamiński and his *Piśmiennictwo polskie rolniczo-technologiczne od roku 1549 do 1835* (1836)

Abstract: Subject bibliography in Poland started to be genuinely developed as late as in the nineteenth century. *Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych*

(Vilnius 1814) by Feliks Bentkowski was the first reference book in this field. Since 1830, subject bibliography was a domain not only of librarians, writers or historians of literature but also scholars, professors and community organisers. Inspired by Bentkowski's contribution, Julian Aleksander Kamiński (1805–1860) compiled the first Polish bibliography of agriculture *Piśmiennictwo polskie rolniczo-technologiczne od roku 1540 do 1835* (Lviv 1836) – in fact one of the earliest editorially self-contained bibliographies in Poland. It consisted of 358 entries in chronological order, out of which 260 dated from the nineteenth century. Some entries were augmented by annotations. Kamiński put visible effort to employ most bibliographic rules prevailing at that time, in particular with respect to compiling bibliographic description. Although a couple of methodological shortcomings were also present in this work, it proved Kamiński's expertise in the field of bibliography and his ability to differentiate between bibliography and history of literature.

Keywords: Julian Aleksander Kamiński, subject bibliography in Poland, bibliography of agriculture, Polish prints on agriculture in 1540–1835

Wprowadzenie

W Polsce początków bibliografii specjalnej, o zakresie zawężonym do jednej dziedziny lub dyscypliny naukowej, można szukać już w pracach XVII- i XVIII-wiecznych. Właściwy jej rozkwit nastąpił jednak dopiero w XIX w., a zwłaszcza w jego drugiej połowie. Kierunki rozwoju polskiej bibliografii dziedziny były analogiczne jak w innych krajach Europy. Charakteryzował je wzrost liczby bibliografii oraz ewolucja ich rodzajów i metody opracowania. Równoległe z rozwojem retrospektywnych bibliografii powstawały bieżące bibliografie dziedzin lub węższych dyscyplin, zgodnie z dokonującą się specjalizacją nauki. Wyłaniał się typ bibliografii analitycznej i krytycznej, natomiast ideał bezwzględnej kompletności materiałów w bibliografii zastępowała selekcja wartościująca treść dokumentów. Jednak w Polsce w specyficznych warunkach rozbiorowych te ogólne tendencje przybierały inne formy, mocniej też akcentowano cele społeczno-narodowe. Bodźce do podjęcia prac w zakresie bibliografii specjalnej dziedzin były dwojakiej natury: na początku XIX w. główną rolę odegrały motywacje patriotyczne, z czasem zaś zaczęły przemawiać silniej względy utylitarne i merytoryczne, a mianowicie potrzeby nauki i życia gospodarczego.

Zainteresowanie bibliografią dziedzin w początkach XIX w. było stosunkowo duże w wyniku przeobrażeń w życiu społecznym, umysłowym i kulturalnym kraju. Dokonał się wówczas wyraźny postęp w organizacji nauki, powstały towarzystwa naukowe oraz pojawiły się czasopisma o charakterze naukowym, wydawane przez instytucje naukowe i adresowane do świata nauki. Równocześnie wraz z rozwojem specjalistycznych szkół wyższych kształtowały się środowiska fachowców. Ożywienie umysłowe spowodowało w pierwszych dwóch dekadach XIX w.

ogromny przyrost naukowej i fachowej produkcji wydawniczej¹. Wzrosła liczba autorów publikacji i rozszerzyło się zapotrzebowanie społeczne na piśmiennictwo specjalistyczne, szczególnie ze strony inteligencji zawodowej. Zbieractwo pamiątek narodowych, ożywione badania nad przeszłością narodu wzmogły zainteresowanie dawnym piśmiennictwem polskim. Uważano za patriotyczny obowiązek ochronę zabytków piśmiennictwa bądź to drogą tworzenia księgozbiorów, bądź przez zdobywanie i publikowanie informacji o nieznanach lub trudno dostępnych drukach. Na początku XIX w. widoczne były tendencje do tworzenia bibliotek gromadzących piśmiennictwo z określonej dziedziny wiedzy². Czynili to ludzie, dla których książki były zarówno przedmiotem badań, jak i pomocą w wykonywaniu zawodu.

Naturalnym efektem tego ożywienia umysłowego było powstawanie spisów bibliograficznych o charakterze specjalnym, początkowo niesamoistnych wydawniczo, później autonomicznych. Tworzone były w kręgach ludzi zainteresowanych nauką i piśmiennictwem specjalistycznym.

Pierwsze poważniejsze kroki w zakresie polskiej bibliografii dziedzin odnajdujemy w *Historii literatury polskiej wystawionej w spisie dzieł drukiem ogłoszonych* (t. 1–2, Warszawa 1814) Feliksa Bentkowskiego. W drugim tomie tej publikacji piśmiennictwo naukowe uszeregowano w układzie systematycznym. Około 1820 r. bibliografia wyszła poza krąg bibliotekarzy, historyków literatury, coraz częściej zajmowali się nią uczeni – specjaliści z danej dziedziny wiedzy. Po 1831 r., mimo warunków niesprzyjających pracom bibliograficznym, podjęto wiele poważnych indywidualnych przedsięwzięć na polu bibliografii specjalnej. Owa data zamyka także okres niepodzielnego zainteresowania bibliografią narodową i oznacza wejście w nowy etap rozwoju praktyki bibliograficznej. Pojawiają się nowe rodzaje spisów bibliograficznych, takie jak bibliografia regionalna, bibliografia zawartości czasopism, a także bibliografia osobowa dziedzinowa³.

Do polskiej bibliografii dziedzin dochodzono w pierwszej połowie XIX w. dwiema drogami: wprowadzając do czasopism specjalistycznych działy informacji bibliograficznej o nowościach literatury fachowej lub uzupełniając odpowiednie części dzieła Bentkowskiego. Pierwsza doprowadziła do załóżków polskich bieżących bibliografii dziedzinowych, druga – do bibliografii retrospektywnych.

Początki bieżącej informacji bibliograficznej o piśmiennictwie specjalistycznym sięgają lat 20. XIX w., splatając się z powstaniem czasopism fachowych. Jednym z pierwszych polskich czasopism specjalnych, które dbało o dostarczanie

¹ A. Żbikowska-Migoń, *Książka naukowa w kulturze polskiego Oświecenia*, Wrocław 1977, s. 55–62.

² E. Słodkowska, *Biblioteki w Królestwie Polskim 1815–1830*, Warszawa 1996, s. 169–178.

³ Z. Kosiek, *Zarys dziejów polskiej bibliografii rolniczej*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” ser. B. 1959, z. 2, s. 216.

czytelnikom informacji bibliograficznych, był „Pamiętnik Rolniczy Warszawski”. W 1817 r. publikowano tam noty o nowościach wydawniczych z zakresu rolnictwa, a nawet zamieszczono *Spis dzieł rolniczych w języku polskim wydanych*⁴. Powstałe trochę później periodyki fachowe już regularnie podawały wiadomości o nowościach wydawniczych, a niektóre redakcje prowadziły również działy bibliograficzne, np. miesięcznik poświęcony łowiectwu i leśnictwu „Sylwan” (1820), czasopismo prawnicze „Themis Polska” (1820), z którym współpracowali Jan Wincenty Bandtkie i Joachim Lelewel, „Pamiętnik Lekarski” (1828) oraz pierwszy periodyk geograficzny – „Dziennik Podróży” (1827). Po tych dobrze się zapowiadających początkach do bieżącej bibliografii specjalnej dziedzin po przerwie powrócono dopiero w drugiej połowie XIX w.

Retrospektywne bibliografie dziedzin w pierwszej połowie XIX w. powstawały w ramach prac z zakresu historii poszczególnych nauk, gdyż w okresie tym historię wiedzy pisano według konwencji bibliograficznej. Ich pionierami byli uczeni, którzy badając rozwój danej nauki, zadawali sobie trud poszukiwań bibliograficznych, a wyniki przekazywali w swoich dziełach w formie opisowej w samym tekście czy też w formie spisu wykorzystanych źródeł. Taki charakter miały prace Jerzego Krystiana Arnolda (1818)⁵, Karola Mecherzyńskiego (1833)⁶, Ludwika Hiacynta Gąsiorowskiego (1839–1855)⁷ i Hieronima H. Łabęckiego (1841)⁸. Znalazła także zastosowanie dawna forma biobibliografii. Posłużył się nią Michał Hieronim Juszyński, opracowując *Dykcjonarz poetów polskich* (Warszawa 1820).

Podjęto także wiele ostatecznie niezrealizowanych wówczas projektów i niedoszłych przedsięwzięć bibliograficznych o charakterze dziedzinowym. I tak np. Marian F. Zakrzewski opracował bibliografię medyczną⁹, Michał Pełka-Poliński pracował nad bibliografią nauk przyrodniczych i matematycznych, Konstanty Świdziński nad bibliografią historyczną¹⁰, Jan Wincenty Bandtkie nad bibliografią

⁴ *Spis dzieł rolniczych w języku polskich wydanych* [bibliografia w układzie działowym obejmująca 80 pozycji z lat 1801–1817]; *Rozmaite wiadomości* [adnotowana bibliografia nowych książek rolniczych polskich i obcych], „Pamiętnik Rolniczy Warszawski” 1817, nr 1, s. 99–100, nr 2, s. 204–216.

⁵ J.K. Arnold, *De Monumentis Historiae naturalis Poloniae Litterarum usque ad finem Saeculi decimi sexti editis*, Warszawa 1818.

⁶ K. Mecherzyński, *Katalog krajowych edycji autorów łacińskich od zaprowadzenia druku w Polsce aż do roku 1833*, [w:] *Historia języka łacińskiego*, Kraków 1833, s. 123–166.

⁷ L. Gąsiorowski, *Zbiór wiadomości z historii sztuki lekarskiej w Polsce*, t. 1–4, Poznań 1839–1855.

⁸ H.H. Łabęcki, *Wiadomość bibliograficzna o górnictwie w Polsce i naukach przyrodniczych ścisły związek z nimi mających*, „Biblioteka Warszawska” 1841, t. 4, s. 99–136; Por. M. Pawłowiczowa, *Hieronim Hilary Łabęcki – twórca polskiej książki naukowej z dziedziny górnictwa i hutnictwa*, „Studia Bibliologiczne” 1993, t. 6, s. 88–98.

⁹ H. Łapiński, *U początków działalności wydawniczej Ossolineum 1817–1834*, Wrocław 1973, s. 30.

¹⁰ H. Więckowska, T. Treichel, *Zarys dziejów polskich bibliotek oraz bibliografii i bibliologii polskiej*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” ser. E. 1966, z. 2, s. 76.

prawa polskiego¹¹, a Ferdynand Biesiekierski nad bibliografią z zakresu prawa, administracji i ekonomii¹².

Jedną z wcześniejszych samoistnych bibliografii o charakterze dziedzinowym, zainspirowaną dziełem Bentkowskiego, było wydane w 1836 r. we Lwowie dziełko Juliana Aleksandra Kamińskiego *Piśmiennictwo polskie rolniczo-technologiczne od 1549 do 1835 r.*¹³ Bibliografia Kamińskiego dotychczas nie stała się obiektem zainteresowania badaczy, jeśli nie liczyć krótkich wzmianek¹⁴. A wydaje się, że dla poznania początków, a zwłaszcza procesu konstituowania się polskiej bibliografii dziedzinowej, stanowi ona ciekawy i ważny materiał.

Podobnie postać autora wspomnianego dzieła zasługuje bez wątpienia na więcej uwagi, niż poświęciła mu dotąd polska historiografia. Badacze ograniczali się wyłącznie do biogramów w encyklopediach i słownikach. Najobszerniejszy z nich, pióra Stanisława Sierotwińskiego, ogłoszony w *Polskim słowniku biograficznym*¹⁵, pomimo wielu zalet wymaga poszerzenia i uzupełnienia o nowe fakty, podobnie jak biogram zamieszczony w *Słowniku pracowników książki polskiej*¹⁶. Wiele cennych informacji o Kamińskim zawierają publikacje poświęcone dziejom Zakładu Narodowego im. Ossolińskich¹⁷. W ostatnich latach Grażyna Gzella przypominała go jako wydawcę „pism dla ludu”¹⁸.

¹¹ B. Koredczuk, *Zainteresowania bibliograficzne i bibliofilskie profesora historii prawa Jana Wincentego Bandtkie-Stężyńskiego (1783–1846)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis, Bibliotekoznawstwo” 2008, nr 27, s. 51–62; zob. też A. Matczuk, *Bibliografia dziedzinowa w działalności Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1872–1952*, [w:] *Między tekstem a znakiem*, red. A. Jaworska, S. Górzyński, Warszawa 2013, s. 478–479.

¹² *Wiadomości*, „Biblioteka Warszawska” 1842, t. 3, s. 715.

¹³ J. Kamiński, *Piśmiennictwo polskie rolniczo-technologiczne od 1549 do 1835*, „Ziemianin Galicyjski” 1836, t. 2, dodat. i odb. Lwów, Druk. J. Piller.

¹⁴ Z. Kosiek, *Zarys dziejów polskiej bibliografii rolniczej*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” ser. B. 1959, z. 2, s. 214–215; J. Korpała, *Dzieje bibliografii w Polsce*, Warszawa 1969, s. 129; idem, *Krótką historią bibliografii polskiej*, Wrocław 1986, s. 107–108.

¹⁵ S. Sierotwiński, *Kamiński Julian Aleksander*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 11, Wrocław 1964, s. 568–569.

¹⁶ W. Jabłońska, *Kamiński Julian Aleksander*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 391–392.

¹⁷ I. Lewandowska-Jaraczewska, *Zakład Narodowy im. Ossolińskich za dyrektury Adama Kłodzińskiego 1839–1849*, Wrocław 1980; *Z dziejów Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich. Studia i materiały*, red. J. Albin, Wrocław 1978; M. Zawalska, *Czasopisma Wiosny Ludów drukowane w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich*, „Ze Skarbcza Kultury” 1967, z. 19, s. 199–229.

¹⁸ G. Gzella, *Julian Aleksander Kamiński – kancelista Ossolineum jako wydawca „pism dla ludu”*, „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1994, z. 5, s. 125–138.

Życie i działalność

Julian Aleksander Kamiński urodził się 8 marca 1805 r. w Tarnawatce¹⁹ (pow. Tomaszów Lubelski, woj. lubelskie) w niezamożnej rodzinie szlacheckiej pieczętującej się herbem Sulima. Jego ojcem był Antoni Kamiński, dzierżawca wsi Korzenica²⁰ (pow. jarosławski), matką Tekla z Chamskich. Wychowany został w atmosferze romantycznego ducha patriotyzmu, co nie pozostało bez wpływu na jego późniejszą działalność polityczną i społeczno-oświatową.

Ryc. 1. Portret Juliana Aleksandra Kamińskiego (1805–1860).

Źródło: J.A. Kamiński, *Materiały do monografii i historii Kamińskich i Kamińskich*, t. 1, Lwów 1854.

Mimo bardzo skromnego wykształcenia, prawdopodobnie tylko domowego, jako 23-letni młodzieniec został zatrudniony na stanowisku pisarza bibliotecznego w nowo powstałej Bibliotece im. Ossolińskich we Lwowie. Posadę otrzymał dzięki staraniom i zabiegom ojca, który znał dyrektora księdza Franciszka Siarczyńskiego prawdopodobnie z okresu, kiedy ten był proboszczem kolegiaty jarosławskiej. Chętnych do pracy w bibliotece było wielu młodych, dobrze wykształconych ludzi, nie dziwi zatem, że Antoni Kamiński interweniował i przypominał się co miesiąc

¹⁹ J.A. Kamiński, *Materiały do monografii i historii Kamińskich i Kamińskich*, t. 1, Lwów 1854; w literaturze występuje błędna nazwa miejsca urodzenia: S. Sierotwiński podaje Tarwatka, natomiast W. Jabłońska – Tarnowatka.

²⁰ F. Siarczyński, *Dziennik czynności urzędowych księgozbioru narodowego im. Ossolińskich we Lwowie*, do druku przygotował, wstępem i przypisami opatrzył Z. Rzepa, Wrocław 1968, s. 16, 153.

dyrektorowi, śląc listy z prośbą o zatrudnienie syna „za bezpłatnego praktykanta”²¹. Sam kandydat również nie zaniedbywał sprawy. Starał się pokazać z jak najlepszej strony, czym zyskał uznanie w oczach dyrektora Biblioteki. Potwierdzeniem tego jest zapis w „Dzienniku” prowadzonym przez Siarczyńskiego. Czytamy tam: „Kamiński młody stara się być użyty do pisania i kształcenia przy Bibliotece Ossolińskich. Ma najlepsze zalecenia, które okazuje, ale potrzebuje jakiego wsparcia, o własnym bowiem funduszu utrzymać się nie jest w stanie. Odłożyłem go do dalszego czasu między najlepiej Instytutowi zaleconych zapisałem”²². Sprawa przyjęcia Kamińskiego ciągnęła się przez cztery miesiące, od 2 lutego, gdyż należało przedtem zapewnić skromne fundusze na jego płacę oraz uzyskać zgodę na jego zatrudnienie od kuratora Zakładu, księcia Henryka Lubomirskiego²³. Ostatecznie 17 czerwca 1828 r. Kamiński rozpoczął pracę jako pisarz podręczny i odtąd aż do śmierci na stałe związał swoje życie z tą instytucją. Jako pierwszemu pracownikowi Biblioteki Ossolińskich – nie licząc samego dyrektora – dane mu było współuczestniczyć w jej narodzinach, a następnie w dalszym tworzeniu kształtu Zakładu.

Na początku zajmował się rozpakowywaniem i porządkowaniem przywiezionych z Wiednia zbiorów, niedługo potem dyrektor, widząc jego zainteresowanie książkami, zlecał mu wykonywanie bardziej złożonych prac bibliotecznych. Pod nadzorem kustosa inwentaryzował i katalogował zbiory, prowadził ewidencję darów. Zajmował się poza tym sprzedażą i wysyłką wydawnictw, prowadził kancelarię Zakładu, pod jego opieką znajdowało się też archiwum.

Kamiński był jednym z nielicznych pracowników posiadających uzdolnienia do kopiowania dokumentów. Potrafił pięknie pisać kaligraficznie, a dzięki praktyce kancelaryjnej rozpoznawał różne rodzaje pisma oraz biegle czytał nawet średniowieczne rękopisy. Zdolności Kamińskiego bardzo wysoko cenił August Bielowski. Dlatego powierzył mu skopiowanie rękopisu *Kroniki wielkopolskiej* oraz zaangażował do prac nad wielkim przedsięwzięciem wydawniczym *Monumenta Poloniae Historica* i drugim wydaniem *Słownika języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego²⁴.

Chcąc dorobić do skromnej pensji, Kamiński zajął się także przepisywaniem zleconych tekstów, np. ręcznie wykonał podobizny kart tytułowych, kolofonów,

²¹ *Ibidem*, s. 16.

²² *Ibidem*, s. 21.

²³ J.A. Kosiński, *Prace bibliotekarskie pierwszego dyrektora Ossolineum ks. Franciszka Siarczyńskiego*, „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1973, t. 8, s. 99.

²⁴ M. Gałyga, *Z działalności Augusta Bielowskiego w Ossolineum 1851–1864*, [w:] *Z dziejów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Studia i materiały*, Wrocław 1978, s. 92; idem, *Do genezy wydawnictwa Monumenta Poloniae Historica*, „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1975, t. 10, s. 69.

ciekawszych lub ważniejszych stron tekstu do przygotowywanej przez Adama Junoszę Rościszewskiego ilustrowanej bibliografii pierwodruków²⁵.

Nisko opłacana praca w bibliotece nie satysfakcjonowała Kamińskiego w pełni, nie był również zadowolony ze swej nader skromnej pozycji w Zakładzie. Ambicją jego było zostać skryptorem, lecz całe lata ubiegał się o to bezskutecznie. Niechęć do wykonywania powierzonych obowiązków oraz brak subordynacji stawały się powodem spiec z przełożonymi²⁶. Nie cieszył się względami kuratora Henryka Lubomirskiego, złe zdanie o nim miał także zastępca kuratora Gwalbert Pawlikowski, który zarzucał mu nieudolność w pracy, nadmierne zajmowanie się własnymi interesami i zaniedbywanie obowiązków służbowych. Kamiński był jedynym pracownikiem, który tylko w latach 1834–1839 czterokrotnie próbował opuścić Zakład, ale za każdym razem nie pozwalano mu tego uczynić, mimo niskiej oceny jego pracy²⁷. Bezpośrednim powodem odejścia było odmówienie mu posady „stałej”, tj. skryptora etatowego. Zrażony powtórna odmową otrzymania stałego miejsca w Zakładzie, Kamiński planował związać się z urzędem cenzury, sprawa jednak nie przybrała realnych kształtów. W 1836 r. wniósł prośbę o pozwolenie ubiegania się o posadę skryptora w Bibliotece Uniwersytetu, a w roku następnym o posadę kancelisty w rektoracie Uniwersytetu Lwowskiego, jednak za każdym razem spotykał się z odmową zastępcy kuratora Pawlikowskiego²⁸. Cieszył się natomiast względami dyrektora Adama Kłodzińskiego, który widząc brak możliwości awansowania Kamińskiego w Zakładzie, poparł jego starania o pracę adiunkta w Likwidaturze Dyrekcji Towarzystwa Kredytowego Galicyjskiego – mimo to nie został on przyjęty²⁹. Kamiński więcej nie składał podań o zwolnienie. Natomiast gdy w 1840 r. Zakład wypowiedział mu mieszkanie i posadę, już na dobre zdecydował się związać swą życie z losami Zakładu i wyprosił odroczenie sprawy, a następnie złożył odwołanie od decyzji dyrekcji i pozostał w Zakładzie³⁰. Nadzieja na otrzymanie wymarzonego stanowiska skryptora odżyła w Kamińskim raz jeszcze w 1844 r. wraz z ogłoszeniem przez kuratorię konkursu na to stanowisko, lecz znów spotkał się z odmową.

²⁵ I. Lewandowska-Jaraczewska, *Adam Junosza Rościszewski. Zarys życia i działalności*, cz. 2, „Rocznik Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich” 1973, t. 8, s. 82.

²⁶ K. Korzon, *Sprawy Ossolineum z lat 1834–1839 w działalności Aleksandra Fredry, Gwalberta Pawlikowskiego i innych*, [w:] *Z dziejów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Studia i materiały*, red. J. Albin, Wrocław 1978, s. 51–55.

²⁷ *Ibidem*, s. 51.

²⁸ *Ibidem*, s. 54.

²⁹ I. Lewandowska-Jaraczewska, *Zakład Narodowy...*, s. 55.

³⁰ K. Korzon, *Sprawy Ossolineum...*, s. 55.

Wieloletnia praca w Ossolineum zaowocowała po latach szkicem o pierwszym „urządzeniu” biblioteki³¹. Relacji Kamińskiego zawdzięczamy również wiedzę o pracach nad porządkiem zbioru książek drukowanych; po śmierci określano go jako „żywą kronikę Zakładu”.

W środowisku ossolińskim Kamiński wyróżniał się pełną zaangażowania postawą patriotyczną. W okresie nasilenia germanizacji i antypolskich działań władz austriackich pomagał dyrektorowi Zakładu K. Słotwińskiemu w pracach nad wypuszczeniem z drukarni Zakładu tajnych druków patriotycznych, za co został oskarżony w późniejszym procesie, po czym w 1837 r. zwolniony z postępowania karnego³². Nie bacząc na konsekwencje, w 1835 r. wydał własnym nakładem broszurkę *Poczet książąt i królów polskich* Kazimierza Turowskiego, swego współtowarzysza z Ossolineum³³.

Kamińskiego łączył z Zakładem nie tylko formalny stosunek służby i pracy. Związany z nim przez prawie całe życie, wrósł w jego atmosferę intelektualną, wśród bezcennych zbiorów ukształtował swoją indywidualność twórczą, skrytylizował zamiłowania i zainteresowania, tu podjął pierwsze próby beletrystyczne, rozwinął działalność wydawniczą i oświatową.

Jak wynika z pamiętnika Władysława Zawadzkiego, Kamińskiego charakteryzował wielki zapał do pisania i publikowania, a wydawnictwom swym poświęcał nie tylko czas i pracę, ale i skromne dochody, mimo iż publikacje te przynosiły mu tylko straty³⁴.

Jego działalność publikacyjna i wydawnicza przypadła na lata 1829–1858. Ogłaszał druki okazjonalne, rozprawy, przekłady, powieści i komedie³⁵, drukował w „Lwowianinie”, „Czasopiśmie Naukowym Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich” (1828–1830)³⁶, „Rozmaitościach”, „Rozprawach Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarczego”. Redagował pismo humorystyczne „Śmieszek” (1834), „Ziemianina Galicyjskiego” (1835–1837) i „Skarbiec Polski” (1859). Swoje zainteresowania zwrócił także w kierunku genealogii, zbierając materiały źródłowe do historii rodzin Kamińskich i Kamieńskich, które opublikował we Lwowie w latach 1854–

³¹ J.A. Kamiński, *Biblioteka Józefa Maksymiliana Ossolińskiego w Wiedniu i jej pierwsze urządzenie we Lwowie*, „Skarbiec Polski”, t. 1, Lwów 1859, s. 90–137.

³² H. Barycz, *Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich*, t. 1, Kraków 1963, s. 255–256.

³³ *Ibidem*.

³⁴ W. Zawadzki, *Pamiętnik życia literackiego w Galicji*, przygot. do druku A. Knot, Kraków 1961, s. 241.

³⁵ Pełny spis publikacji J.A. Kamińskiego zob. K. Estreicher (jun.), *Bibliografia polska XIX stulecia*, t. 14, wyd. 2, Kraków 1987, s. 69–71.

³⁶ W latach 1831–1841 wychodziło pod tytułem „Czasopismo Naukowe od Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich”, 1842–1848 „Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich”.

1856³⁷. Zawierają one listy, odpisy dokumentów, życiorysy, rozmaite noty i informacje oraz portrety i herby kolorowane³⁸.

Dziedzina, która najbardziej absorbowowała Kamińskiego, były zagadnienia rolnictwa i wsi. Mieszkając przez wiele lat na wsi, dostrzegał jej zacofanie społeczne i techniczne. To zadecydowało, że z wyboru stał się popularyzatorem wiedzy rolniczej i działaczem w zakresie postępu rolniczego oraz krzewicielem oświaty dla ludu. Kamiński miał bardzo wysokie mniemanie o nauce rolniczej oraz doceniał rolę i znaczenie rolnictwa w gospodarce kraju. Pisał: „Bez nauki, nie ma rolnictwa. Tam ono tylko w kwitnącym znajduje się stanie, gdzie nabycie potrzebnych rolnikowi wiadomości jest łatwe [...]. Rolnictwo główną jest podstawą pomyślności i mocy kraju”³⁹.

Można sądzić, że głębsze zainteresowania rolnictwem Kamiński zawdzięczał środowisku ossolińskiemu, którego przedstawiciele – idąc śladami fundatora – aktywnie uczestniczyli w pracach nad podniesieniem poziomu i rozwoju rolnictwa w Galicji. Na przykład Stanisław Dunin-Borkowski, egzekutor testamentu Ossolińskiego, zabiegał o utworzenie Galicyjskiego Towarzystwa Rolniczego, natomiast Siarczyński sprawił, że „Czasopism Naukowy Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich” stał się w ciągu pierwszych lat istnienia (1828–1830) trybuną ważnych myśli programowych w zakresie gospodarki, techniki i rolnictwa⁴⁰.

Już w 1829 r., a więc rok po zatrudnieniu w Bibliotece, młody Kamiński na polecenie Siarczyńskiego dokonał przekładu pracy Michała Stögera *Wiadomość o lasach Galicji, ich płodach i użytku*, która została opublikowana w „Czasopiśmie”⁴¹. Była to jego pierwsza drukowana praca, dzięki której wszedł do grona ludzi zajmujących się problematyką rolniczą.

W latach 1835–1837 Kamiński zaczął drogą subskrypcji wydawać rocznik gospodarski „Ziemianin Galicyjski”. Jak głosił nadruk na okładce pierwszego numeru, miał on obejmować „wszystko, cokolwiek z najlepszych pism rolniczo-technicznych [naturalnie cudzoziemskich – przyp. A.M.] i doświadczeń praktycznych gospodarzy z pożytkiem dla kraju i ziemi naszej zastosowanym być może”. W swoich publikacjach konsekwentnie eksponował znaczenie wiedzy rolniczej i postępu technicznego, zachęcał też ziemian do czytania książek i czasopism rolniczych. Donosił o nowych metodach w zakresie uprawy i produkcji roślinnej oraz

³⁷ J.A. Kamiński, *Materiały do monografii i historii Kamińskich i Kamińskich*, t. 1–2, Lwów 1854–1856.

³⁸ Dzieło wyszło w 100 egzemplarzach wyłącznie dla rodzin Kamińskich i Kamińskich. Zob. „Skarbiec Polski” 1859/1860, s. [50].

³⁹ „Ziemianin Galicyjski” 1836, t. 2, z. 3, s. 181.

⁴⁰ J. Pazdur, *Polskie czasopiśmiennictwo techniczne do około 1870 roku*, Wrocław 1978, s. 54.

⁴¹ F. Siarczyński, *op. cit.*, s. 134.

hodowlanej, jak również technologii gospodarskiej, czyli przetwórstwa surowców rolno-hodowlanych. Każdy z tomów „Ziemianina” liczył po 400 stron, Kamiński musiał więc poświęcić wiele czasu i umiejętności, aby zapełnić rocznik czasopisma. Po dwóch latach zrezygnował z dalszego wydawania periodyku, gdyż przedsięwzięcie okazało się nie dochodowe. Według J. Pazdura „zważywszy na trudne okoliczności tej samotnej inicjatywy, pozbawionej wsparcia i protekcji, jak i poparcia w środowisku, trzeba z uznaniem odnieść się do wkładu Kamińskiego w rozwój polskiego czasopiśmiennictwa rolniczego o nachyleniu technicznym”⁴².

Ten zakres zainteresowań ściśle wiązał się z jego działalnością na polu oświaty dla ludu i ogłoszeniem w 1848 r. dwóch „pism dla ludu”: „Przyjaciela Ludu” i „Nowin Politycznych dla Ludu”⁴³. Czasopisma te Kamiński wydawał własnym sumptem, mimo że przynosiło mu to straty finansowe. Zrozumienie dla ważności problemu okazała dyrekcja Zakładu, udzielając mu zarówno zezwolenia na tę działalność, jak i na druk pisemek w drukarni Zakładu.

Zasługi Kamińskiego w upowszechnianiu wiedzy i kultury rolniczej odpowiednio doceniono. Został on członkiem Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarczego we Lwowie, zaś wyrazem uznania dla jego dokonań na polu oświaty ludu było zaproszenie w 1860 r. do współpracy w charakterze korespondenta przez krakowskie pismo „Ognisko”⁴⁴.

Atmosfera entuzjastycznego zbieractwa pomników polskiego piśmiennictwa, jaka ogarnęła Galicję w pierwszej połowie XIX w., a także obcowanie na co dzień z zabytkami kultury umysłowej, podsycały zamiłowania kolekcjonerskie i bibliofilskie Kamińskiego. W mieszkaniu mieszczącym się na parterze w budynku Ossolineum zgromadził on pokaźną bibliotekę. W księgozbiornie wyraźnie przeważały dzieła z zakresu historii, rolnictwa i ekonomii, obejmował on ponadto sporą kolekcję herbów kolorowanych, rękopisów, portretów, tablic genealogicznych i listów⁴⁵. Zbiory zaopatrzył w ekslibris, który – hołdując dumie rodowej – eksponował elementy heraldyczne (rodzinny herb Sulima)⁴⁶. Księgozbiór, jak się wydaje, służył jedynie zaspokajaniu osobistych zainteresowań właściciela i odegrał ważną rolę w jego działalności pisarskiej. Jeszcze za życia Kamiński część księgozbioru ofiaro-

⁴² J. Pazdur, *op. cit.*, s. 54.

⁴³ G. Gzella, *op. cit.*, s. 125–138; M. Zawalska, *op. cit.*, s. 199–229.

⁴⁴ J. Kuzicki, *Krakowskie czasopismo „Ognisko” w latach 1860–1862, 1865*, [w:] *Kraków, Lwów. Książka–czasopismo–biblioteki*, t. 7, red. H. Kosętko, Kraków 2005, s. 389.

⁴⁵ J. Szocki, *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej 1772–1918*, Kraków 2001, s. 16, *passim*.

⁴⁶ Na ekslibrisie widnieje napis: „z Biblioteki Juliana Aleksandra Kamińskiego”, następnie od nowego wiersza „Szafa, Półka, Książka”. Nad napisem znajduje się tarcza z herbem Sulima (w polu półorłek czarny) ozdobiona hełmem z labrami i klejnotem, jak w godle, opasana wieńcem laurowym; u dołu widnieje rok 1833. Zob. F. Jaworski, *Lwowskie znaki biblioteczne*, t. 1, Lwów 1907, s. 67.

wał Bibliotecę Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego we Lwowie, reszta – po jego śmierci – uległa rozproszeniu⁴⁷.

Kamiński był postacią popularną i lubianą we Lwowie. Władysław Zawadzki tak oto pisał o nim: „Kamiński [to – przyp. A.M.] ostatni we Lwowie zabytek kontuszowego społeczeństwa, typową swą powierzchownością przypominający ów świat, który starsze pokolenie cośkolwiek jeszcze zapamiętało, ale młodszemu już wcale nieznan. Był tedy Kamiński postacią powszechnie znaną we Lwowie, sympatyczną na pierwsze wejrzenie. Małego wzrostu, siwy jak gołąbek, w piaskowym kontuszu lub takiejże kapocie, z wyrazem poczciwości i dobroci z duszy płynącej”⁴⁸.

Kamiński, ożeniony z Julią Adelą z Baumanów⁴⁹, dochował się czworga dzieci. Zmarł 18 lutego 1860 r., został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie⁵⁰. Jak napisał S. Sierotwiński, „w nekrologach wymieniano długi rejestr jego publikacji, ale już wówczas trzeźwo oceniano ich wartość, podkreślano głównie duże zasługi Kamińskiego w trzydziestoletniej służbie Zakładowi im. Ossolińskich, jego znajomość zbiorów, przywiązanie do instytucji i zalety charakteru”⁵¹.

Kamiński jako bibliograf

Nie powinno być truizmem stwierdzenie, że zainteresowanie bibliografią Kamiński zawdzięczał pracy w Bibliotece Ossolineum. Ossolińskie środowisko ludzi nauki i książki w pierwszej połowie XIX w. bibliografię darzyło wielką estymą i żywo uczestniczyło zajmowaniu się nią⁵². Kierunek bibliograficzny prac, jaki zainicjował Józef Maksymilian Ossoliński, znalazł znakomitych kontynuatorów w osobach kolejnych dyrektorów Zakładu: Franciszka Siarczyńskiego, Konstantego Słotwińskiego i Adama Kłodzińskiego. Ich postawa sprzyjała rozwojowi indywidualnej twórczości bibliograficznej pracowników Biblioteki, zaś bogate jej zbiory stały się głównym warsztatem. W trakcie pracy w Ossolineum Stanisław Przyłęcki sporządził wiele not bibliograficznych stanowiących załączek jego nieopublikowanej

⁴⁷ E. Chwalewik, *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory*, t. 1. A–M, Warszawa 1926, s. 389.

⁴⁸ W. Zawadzki, *op. cit.*, s. 244.

⁴⁹ Ojcem jej był Franciszek Bauman – architekt sztukator, którego F. Siarczyński zatrudnił w charakterze pomocnika w pracach administracyjnych i remontowych. Zob. F. Siarczyński, *op. cit.*, s. 153, przyp. 66.

⁵⁰ S.S. Nicieja, *Cmentarz Łyczakowski we Lwowie w latach 1786–1986*, wyd. 2 popr., Wrocław 1989, s. 340–341.

⁵¹ S. Sierotwiński, *op. cit.*, s. 569.

⁵² K. Tyszkowski, *Tradycje bibliograficzne w Ossolineum*, „Przewodnik Bibliograficzny” Ser. 2. 1928, nr 9, s. 214–215.

bibliografii *Księgoznawstwo polskie powszechne* – było to najpełniejsze dzieło przed K. Estreicherem⁵³, Adam Junosza Rościszewski na ossolińskich zbiorach oparł swoją ilustrowaną bibliografię pierwodruków⁵⁴, natomiast Jan Szlachetowski redagował rubrykę „Bibliografia” w „Pamiętniku Literackim” (1849–1850), do której prowadzenia posłużyły mu w dużej mierze nowości wydawnicze, jakie otrzymywał Zakład⁵⁵.

Z problematyką bibliograficzną Kamiński zetknął się zaraz na początku pracy w Ossolineum. Nie bez znaczenia w tym względzie był ciągły kontakt z dyrektorem Siarczyńskim, człowiekiem uważanym przez współczesnych za autorytet w dziedzinie bibliografii. Rozległą wiedzę bibliograficzną zdobył on długoletnią i wytrwałą pracą nad *Obrazem wieku panowania Zygmunta III* (Lwów 1828), w którym zebrał obfite materiały biobibliograficzne. Tuż po otwarciu Biblioteki Siarczyński przystąpił do ogłaszania w „Czasopiśmie Naukowym Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich” (1828–1830) spisów druków opublikowanych w Galicji. Była to pierwsza w Polsce rejestracja bieżącej produkcji wydawniczej, którą objęto wszelkie typy publikacji z danego terytorium administracyjnego, a ponadto pierwsza próba tego rodzaju dokumentacji prowadzona w Polsce porozbiorowej przez bibliotekę⁵⁶. Jest wielce prawdopodobne, że Kamiński jako jedyny pracownik Biblioteki pomagał ks. Siarczyńskiemu w przygotowaniu tych zestawień, co mogło przyczynić się do rozbudzenia zainteresowań bibliograficznych. Choć współpraca z Siarczyńskim trwała tylko około roku, zmarł bowiem w 1829 r., niewątpliwie wywarła olbrzymi wpływ na stosunek Kamińskiego do bibliografii i dalsze jego poczynania z tym związane. Jej owocem była bibliografia rolnicza stanowiąca efekt symbiozy zainteresowań rolnictwem i bibliografią, które Kamiński zawdzięczał swojemu protektorowi i przełożonemu.

Piśmiennictwo... nie jest jedyną pracą bibliograficzną, którą przedsięwziął Kamiński. Pod koniec życia w 1859 r. w wydany przez siebie piśmie „Skarbiec Polski” ogłosił *Bibliografię polską*, w której dał spis 30 rzadkich książek z XV i XVI w.

⁵³ H. Wolszczanowa, *Stanisław Przylęcki*, „Roczniki Biblioteczne” 1967, r. 11 z. 1/2, s. 1–7.

⁵⁴ Bibliografia nie ukazała się drukiem, miała nosić tytuł *Opis bibliograficzny pierwodruków i dzieł rzadkich, wydanych w Polsce lub za granicą przez Polaków lub im przypisanych, objaśniony podobiznami na wzór obrazu i od razu ze wskazaniem tego, gdzie się opisane dzieło znajduje*. Zob. I. Lewandowska-Jaraczewska, *Adam Junosza Rościszewski...*, s. 82.

⁵⁵ Warto nadmienić, że w przedmowie do tej rubryki upomniał się Szlachetowski o bibliografię polską, rejestrującą na bieżąco polski ruch wydawniczy, na wzór *Bibliographie de la France*. K. Korzon, *Polemika o zadaniach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. (Echa pierwszego dwudziestolecia)*, „Ze Skarbcza Kultury” 1967, z. 19, s. 51.

⁵⁶ E. Słodkowska, *Informacja o bieżącej produkcji wydawniczej w Polsce na początku XIX w. (do 1830)*, [w:] *Institucje – publiczność – sytuacje lektury. Studia z historii czytelnictwa*, t. 3, red. J. Kościński, Warszawa 1991, s. 17–18.

oraz bibliografię podmiotową Józefa Maksymiliana Ossolińskiego⁵⁷. Prace te stanowią wyśmienite źródło do przesłedzenia dalszego rozwoju bibliograficznych umiejętności Kamińskiego. Już przy pierwszym spojrzeniu widać, że od czasu opublikowania *Piśmiennictwa...* znacznie pogłębiła się jego świadomość bibliograficzna, a więc przeświadczenie o potrzebie stosowania najlepszych rozwiązań metodycznych, jak również dostosowywania zasad budowy różnych form bibliografii do celu, jaki ma dana bibliografia do spełnienia.

W przedmowie do *Bibliografii polskiej*, przedstawiając motywy opracowania bibliografii, Kamiński pisał: „Dla ocalenia, jeszcze może gdzie niegdzie po zakątkach tułających się w poniewierce dzieł piśmiennictwa i dziejów naszych podają tu spis rzadkich dzieł polskich starożytnych, lub świetniejsze epoki bytu naszego (w jakimkolwiek bądź języku) opisujących. Rzecz ta nie jest dla lubowników znających wartość dzieł podobnych i skrzętnie za nimi ubiegających się; ale dla tych, co innym zawodem życia zajęci, na świat książkowy mało zwracają uwagi, albo, co gorsza, nawet nimi pogardzają”⁵⁸. Zebrane przez siebie opisy publikacji przedstawił on w dwóch grupach wyróżnionych ze względu na chronologię wydawniczą. W grupie pierwszej opisał 3 druki z XV w., w grupie drugiej 27 z XVI w. Wierny odpis karty tytułowej został uzupełniony o informacje pochodzące spoza karty tytułowej bądź od bibliografa. Obejmują one: format, objętość, dedykacje, czasami explicit. W licznych przypadkach oddają dokładny opis zewnętrzny postaci druków, mówią o rycinach, elementach zdobniczych i układzie tekstu. Kamiński wykazał znajomość z autopsji ważniejszych dzieł bibliograficznych, na które się powołał, oraz umiejętność badania i opisywania starodruków zgodnie z obowiązującymi w tym czasie zasadami.

Sporządzona przez Kamińskiego w późniejszym czasie bibliografia podmiotowa Józefa Maksymiliana Ossolińskiego⁵⁹ jest przykładem przemyślanej koncepcji i poprawnej realizacji praktycznej. Dorobek piśmienniczy Ossolińskiego zgrupował w trzech blokach: 1. Dzieła drukowane; 2. Prace opublikowane w „Czasopiśmie Naukowym” w latach 1828–1833 (20 pozycji w porządku chronologicznym); 3. Prace pozostające w rękopisie (8 pozycji). Pierwszy z nich ma charakter omówienia bibliograficznego, pozostałe dwa – formę wykazu. Dostrzec można dużą dbałość w podawaniu szczegółów bibliograficznych, tj. adres wydawniczy lub objętość.

⁵⁷ J.A. Kamiński, *Bibliografia polska*, „Skarbiec Polski” 1859/1860, s. 21–25.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 21.

⁵⁹ J.A. Kamiński, *Józef Maxymilian hrabia z Tenczyna Ossoliński*, „Skarbiec Polski” 1859, s. 12–20.

Geneza i metoda opracowania *Piśmiennictwa polskiego rolniczo-technologicznego od roku 1549 do 1835 r.*

Awans rolnictwa i rozwój nauk rolniczych w Polsce na początku XIX w. przyniósł ich rozwój instytucjonalny. Powstawały towarzystwa rolnicze⁶⁰, instytuty badawcze (w 1816 r. Instytut Agronomiczny w Marymoncie, od 1836 r. Instytut Gospodarstwa Wiejskiego), nastąpił rozwój szkół rolniczych wyższych i średnich⁶¹, a także narodziny czasopism rolniczych. Rosnące zainteresowanie zagadnieniami rolnictwa znajdowało wyraz w coraz większym wzroście piśmiennictwa z tego zakresu⁶². Główną jego cechą był utylitaryzm, cała bowiem ówczesna wiedza rolnicza odznaczała się skrajnie praktycznym podejściem. Rozwój publikacji z zakresu wiedzy rolniczej spowodował potrzebę sprawnej informacji o nich, zwłaszcza w formie spisów bibliograficznych.

Pierwsze stosunkowo obszerne zestawienie tytułów książek rolniczych dał Feliks Bentkowski w swojej *Historii literatury polskiej w spisie dzieł drukiem ogłoszonych* (1814). W rozdziale „Ekonomia i technologia” zamieścił 101 tytułów druków polskich rolniczych i weterynaryjnych. Dopełnieniem i uzupełnieniem zestawienia Bentkowskiego, przynajmniej w zakresie druków z początków XIX w., był *Spis dzieł rolniczych w języku polskim wydanych w latach 1801–1817* opublikowany w „Pamiętniku Rolniczym Warszawskim” (1817).

Powody, dla których Kamiński podjął się opracowania bibliografii rolniczej, były co najmniej trzy. Pierwszy – to motywacja patriotyczna, chęć udokumentowania dorobku polskiej nauki rolniczej. Trzeba także pamiętać, że po powstaniu listopadowym szczególnym zainteresowaniem cieszyły się nauki stosowane zgodnie z torującą sobie drogę nowym prądem umysłowym nawołującym do upowszechniania „wiedzy praktycznej i użytecznej dla kraju”⁶³. Wydaje się, że z tych źródeł ideowych wywodzi się bibliografia Kamińskiego. Drugi motyw to zainteresowanie rolnictwem i świadomość niedostatku informacji bibliograficznej z tego zakresu. I trzeci – czynniki ambicjonalne. Można sądzić, że Kamiński chciał umocnić swoją pozycję w środowisku ossolińskim, zdobyć szacunek autorytetów naukowych, a także skorzystać z jedynej dostępnej mu drogi wybicia się i zdobycia popularności. Publikacja mogła też ułatwić i przyspieszyć awans na wymarzone stanowisko skryptora, gdyż mogło to wpłynąć na polepszenie osobistego statusu materialnego i społecznego.

⁶⁰ Tworzono je już od 1810 r. w Warszawie, a od 1845 r. we Lwowie i Krakowie.

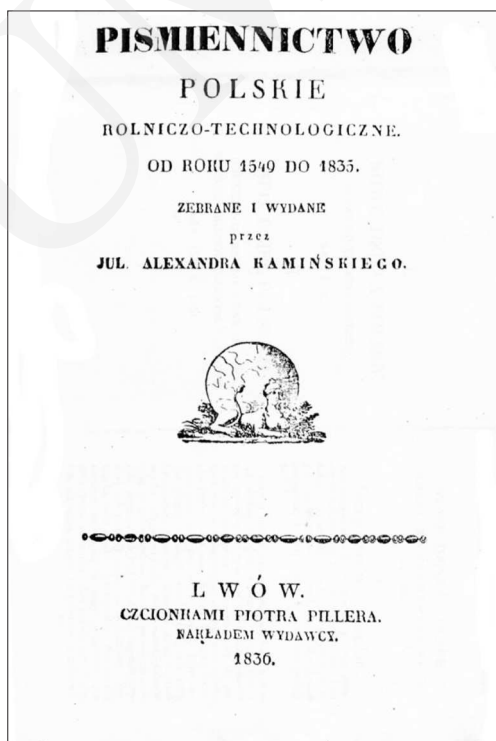
⁶¹ Średnie szkoły rolnicze powstały w Łopusznej (1848) i w Dublanach (1853).

⁶² M. Wigłuszowa, *Wydawcy polskich książek rolniczych w XIX wieku*, „Studia o Książce” 1985, t. 15, s. 243–270.

⁶³ H. Więckowska, *Zarys czasopiśmiennictwa naukowego w Polsce*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” Ser. E. 1966, z. 2, s. 93.

Punktem wyjścia i zaczynem pracy Kamińskiego była bibliografia Bentkowskiego. Dostrzec można kilka elementów wspólnych dla obu dzieł: układ chronologiczny spisu oraz forma i ukształtowanie typograficzne opisu bibliograficznego. Ale też od razu zauważa się, jak różne były założenia koncepcji Kamińskiego i Bentkowskiego. Bentkowski, pragnąc stworzyć podstawę dla przyszłej syntezy dziejów piśmiennictwa polskiego, nie ograniczył się do wyliczenia tytułów dzieł, lecz często opatrzył je uwagami krytycznymi i informacjami biograficznymi oraz przytoczył cudze sądy i opinie. Kamiński zdecydował się na opracowanie bibliografii rejestracyjnej, poprzestając na bibliograficznym opisie druków.

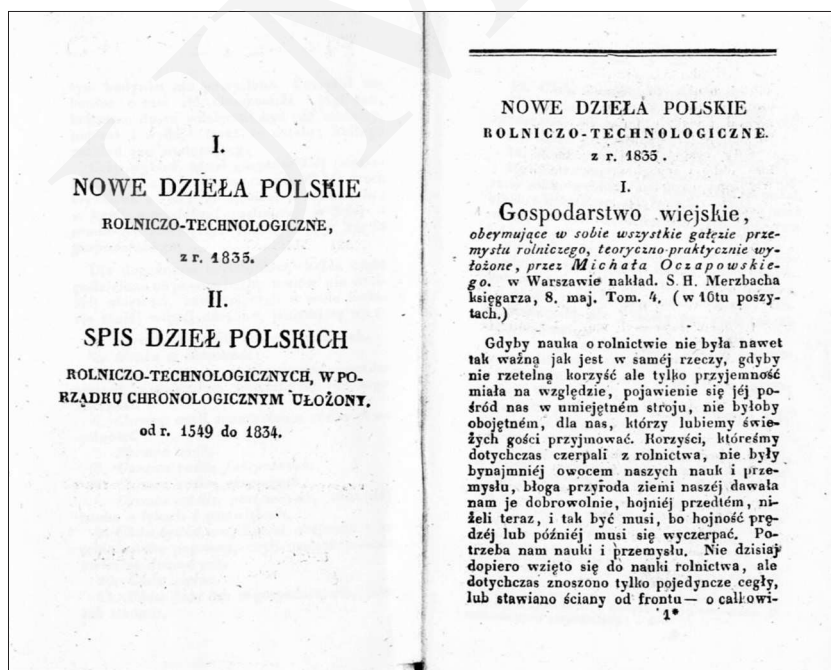
W tytule swojego dzieła Kamiński nie użył terminu „bibliografia”, utrzymując jeszcze tradycyjną nazwę „piśmiennictwo”. Warto zauważyć, że w Polsce w pierwszej połowie XIX w. termin „bibliografia” w znaczeniu spisu książek był stosunkowo rzadko stosowany. Wcześniej jedynym dziełem określonym tym terminem była nieznana szerzej *Bibliographia Zalusciana* (Warszawa 1763–1766) Jana Daniela Janockiego.

Ryc. 2. Karta tytułowa *Piśmiennictwa polskiego rolniczo-technologicznego* od roku 1549 do 1835 J.A. Kamińskiego (Lwów 1836).

Dziełko Kamińskiego liczy 84 strony i składa się z dwóch części. Część pierwsza zatytułowana *Nowe dzieła polskie rolniczo-technologiczne z r. 1835* zawiera opis 9 druków, w tym 7 z 1835 r., a 2 ze stycznia 1836 r. W obrębie roku pozycje zostały ponumerowane cyframi rzymskimi. Na końcu wykazu autor zamieścił jeszcze opis dwóch druków medycznych, które – jak napisał – „lubo do wydziału tego nienależące [...] z pożytkiem w każdym domu użyte być mogą, szczególnie gdzie pomoc lekarska jest utrudniona; podaję do powszechnej wiadomości i czytelnikom moim polecam”⁶⁴. Zasadniczy trzon pracy stanowiła część druga pt. *Spis dzieł polskich rolniczo-technologicznych, w porządku chronologicznym ułożony od 1549 do 1834*, notująca 331 pozycje. Na końcu znalazł się *Dodatek do spisu dzieł polskich rolniczo-technologicznych*, zawierający wykaz 16 niedatowanych druków z XVI–XIX w. Łącznie *Piśmiennictwo...* objęło 358 pozycji, w tym około 260 powstałych już z początku XIX w., co wymownie świadczyło o dynamicznym rozwoju fachowej literatury z zakresu gospodarstwa wiejskiego.

Ryc. 3. Fragment *Piśmiennictwa polskiego rolniczo-technologicznego od roku 1549 do 1835* J.A. Kamińskiego (Lwów 1836).

⁶⁴ J.A. Kamiński, *Piśmiennictwo polskie rolniczo-technologiczne od roku 1549 do 1835*, Lwów 1836, s. 13.

Podział materiału bibliograficznego na dwie wspomniane części był – jak się wydaje – przemyślanym i zamierzonym zabiegiem autora. Odmienna metoda opracowania i forma prezentacji materiału bibliograficznego, a także kolejność wydrukowania części wyraźnie odzwierciedliły ich zróżnicowane zadania i cele. Choć dzieło swoje Kamiński potraktował przede wszystkim z punktu widzenia historycznego, preferując chronologiczne ujęcie rozwoju piśmiennictwa rolniczego, to także chciał w nim ukazać najnowsze osiągnięcia, ważne z punktu widzenia nauki i użytku praktycznego. Z tego wynikała jego staranność w odnotowywaniu najnowszych publikacji aż do chwili rozpoczęcia druku bibliografii.

Jest faktem bezspornym, że praca Kamińskiego jest bibliografią dziedzinową adresowaną do specjalistów, ludzi nauki, służącą bezpośrednio pogłębianiu wiedzy. Ale też nie ulega wątpliwości, że dzieło to było bibliografią specjalną, która z myślą o czytelniku/odbiorcy dostarczała informacji o dostępności dzieł na rynku księgarskim. Kamiński bowiem powiadamiał czytelnika o tym, czy książka dostępna była w obiegu księgarskim, oznaczając gwiazdką opisy dzieł niedostępnych w handlu.

Dziełu swemu wyznaczył bardzo szeroki zakres. Obok publikacji z zakresu rolnictwa *sensu stricto* (uprawa roślin, hodowla zwierząt, gleboznawstwo) wprowadził informacje dotyczące dyscyplin z nim związanych, tj.: miernictwo, leśnictwo, weterynaria, budownictwo wiejskie, ogrodnictwo. Na takie pojmowanie zakresu rzeczowego wpłynęło ówczesne rozumienie „nauk rolniczych”, które utrzymywało się do II połowy XIX w., także za granicą, zwłaszcza w nauce niemieckiej. Przy wyznaczaniu zakresu *Piśmiennictwa...* ważną rolę odegrały – jak sądzić można – poglądy Michała Oczapowskiego, dyrektora Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnego w Marymoncie, największej indywidualności i autorytetu rolnictwa pierwszej połowy XIX w. w Polsce. Kamiński entuzjastycznie wypowiadał się o pracach Oczapowskiego, zwłaszcza duże wrażenie zrobiło na nim dzieło *Gospodarstwo wiejskie...* (t. 1–12, Warszawa 1835–1857), w którym uczony zebrał całość swoich poglądów i wiedzy. Pisał: „Na pochwałę naszego Autora dosyć powiedzieć, że ci tylko, którzy z nim w nauce stoją lub staną, będą mogli z pożytkiem robić postrzeżenia rolnicze, walić zastarzałe zle i nowy porządek rzeczy zaprowadzać”⁶⁵. Wystarczy wspomnieć, że druk tej dwunastotomowej syntezy rozpoczął się w 1835 r. i zbiegł z ostatnią fazą przygotowań bibliografii Kamińskiego.

Zgodnie z zapowiedzią w tytule bibliografii rejestracji podlegały również prace z zakresu technologii rolniczej. Na uwagę zasługuje fakt, że Kamiński wyraźnie rozgraniczał pojęcie technologii i technologii rolniczej. Dał temu wyraz w 1837 r. w „Ziemiannie Galicyjskim”, podkreślając, że redagowane przez niego pismo nie należy do grupy czasopism przemysłowych, lecz rolniczych, że jest pismem

⁶⁵ *Ibidem*, s. 2.

przeznaczonym do poszerzenia wiadomości gospodarskich⁶⁶. Przez pojęcie „technologii rolniczej” Kamiński rozumiał wiedzę o przetwórstwie płodów rolno-hodowlanych i leśnych.

Bibliografia Kamińskiego nie tylko zestawiała twórczość oryginalną autorów polskich piszących po polsku, lecz także przekłady z języków obcych na język polski. Można sądzić, że o objęciu rejestracją tłumaczeń zadecydowało to, że rozwój polskiej myśli rolniczej dokonywał się w dużym stopniu za sprawą recepcji dorobku obcego, co czyniono przez przekłady dzieł najlepszych znawców rolnictwa⁶⁷. Praca odnotowywała dzieła wydane w Polsce i za granicą.

Objęcie bibliografią wyłącznie druków wydanych w języku polskim było podyktowane zapewne przede wszystkim pobudką patriotyczną, ale też wiedzą o możliwościach językowych odbiorców. Praca powstała w okresie zastrzonego kursu antypolskiego i walki o prawo języka polskiego do udziału w tworzeniu literatury naukowej. Można więc w niej dostrzec ważne narzędzie propagandy, a nawet walki politycznej. Liczba odnotowanych druków miała świadczyć o żywotności narodu, manifestować jego prawa wobec zaborców, którzy mu tego prawa odmawiali.

Najdawniejszą pozycję cytowaną w bibliografii stanowiły *Księgi o gospodarstwie* Piotra Crescentyna z 1549 r. Chociaż w tytule Kamiński nadmienił, że zasięg chronologiczny dzieła zamyka się z końcem 1835 r., uwzględnił także prace wydane w styczniu 1836 r.

Przedmiotem rejestracji w *Piśmiennictwie...* uczynił wydawnictwa samoistne, a więc książki, czasopisma i kalendarze. Ograniczenie zasięgu wydawniczo-formalnego było zgodne z ówczesną praktyką bibliograficzną: wszelkie bibliografie retrospektywne obejmowały przeważnie wydawnictwa zwarte, choć coraz bardziej zaczęto sobie uświadamiać potrzebę uwzględniania w bibliografiach specjalnych dziedzinowych materiałów z czasopism, w związku z rozwojem wydawnictw periodycznych i zainteresowaniem różnych nauk zamieszczanymi w nich publikacjami.

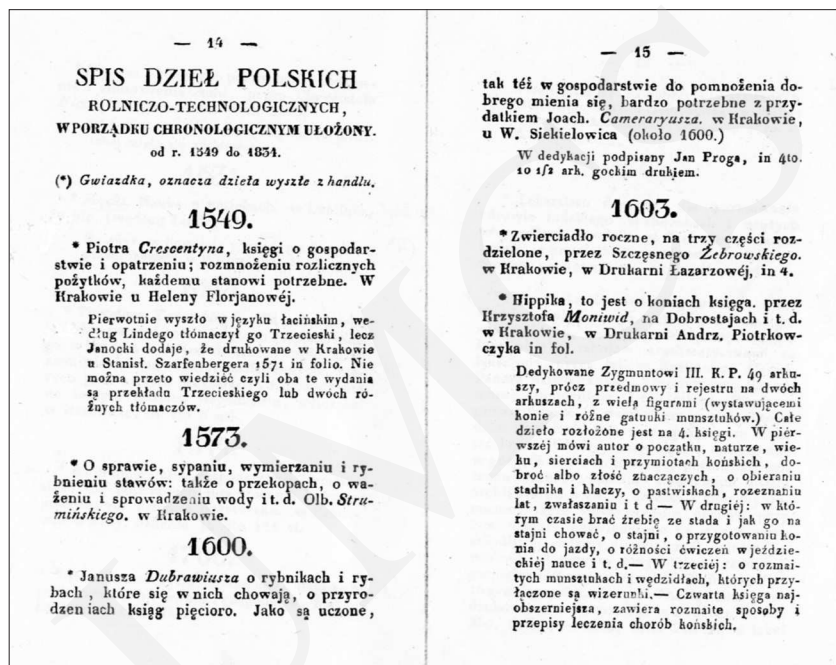
Przystępując do poszukiwania materiału bibliograficznego do *Piśmiennictwa*, Kamiński znajdował się w sytuacji nader korzystnej. Jako pracownik Biblioteki Ossolineum nie tylko miał swobodny dostęp do jej bogatych zbiorów zawierających wiele bezcennych druków, przede wszystkim dawnych, lecz również do pieczołowicie skompletowanego warsztatu bibliograficznego. Kolejnych informacji mogły dostarczyć zbiory biblioteki Uniwersytetu Lwowskiego oraz mniejsze i większe księgozbiory prywatne, licznie powstające w Galicji Wschodniej w pierwszej połowie XIX w.⁶⁸ Niewątpliwie ważną rolę w opracowaniu bibliografii odegrała jego

⁶⁶ J. Pazdur, *op. cit.*, s. 78–79.

⁶⁷ S. Brzozowski, *Nauki o gospodarstwie wiejskim*, [w:] *Historia nauki polskiej*, t. 3: 1765–1862, Wrocław 1977, s. 576.

⁶⁸ Zob. J. Szocki, *op. cit.*

biblioteka domowa bogato zaopatrzona w dzieła rolnicze. Jak świadczą wzmianki przy niektórych opisach, Kamiński przejrzał również katalogi księgarskie.

Ryc. 4. Fragment *Piśmiennictwa polskiego rolniczo-technologicznego od roku 1549 do 1835* J.A. Kamińskiego (Lwów 1836).

Opisu bibliograficznego w *Piśmiennictwie...* nie można traktować z punktu widzenia dzisiejszego stanu metodyki bibliograficznej. Trzeba zdać sobie sprawę, że w tym czasie metodyka opisu bibliograficznego nie była jeszcze skodyfikowana i każdy autor ustalał właściwie własne zasady i prawa. W tym stanie rzeczy opisywanie druków, nieujęte żadnymi regulami i przepisami, zależało od umiejętności i sumienności bibliografa.

Gdy Kamiński podejmował pracę nad bibliografią, istniały już pierwsze polskie instrukcje opisu książek: Joachima Lelewela (*Bibliograficznych ksiąg dwoje*, t. 2, Warszawa 1826, s. 278–298)⁶⁹ i Stanisława Dunina Borkowskiego (*O obowiązkach bibliotekarza*, Lwów 1829). Warto zauważyć, że sprawa opisu książek stanowiła w pierwszym ćwierćwieczu XIX stulecia przedmiot żywego zainteresowania bibliotekarzy i bibliografów, którzy włączali się w inwentaryzowanie i rejestrację

⁶⁹ Zob. też W. Nowodworski, „*Bibliograficznych ksiąg dwoje*” Joachima Lelewela. *Studium historyczno-bibliograficzne na tle epoki*, Wrocław 1959, s. 256–259.

dorobku kulturalnego narodu. F. Bentkowski w przedmowie do *Historii literatury* szeroko wypowiedział się na temat zasad opisu bibliograficznego⁷⁰. Na potrzebę opracowania „krótkiej o dobrym katalogowaniu nauki” zwracał uwagę również J.M. Ossoliński⁷¹. Przełomowe znaczenie dla rozwoju metodyki opisu bibliograficznego miała oparta na wzorach niemieckich instrukcja Lelewela, kodyfikująca ogólne zasady katalogowania alfabetycznego. Lelewel wskazywał na potrzebę szczegółowego i dokładnego opisu zewnętrznej postaci książki, wyłożył zasady opisywania druków, zwracając uwagę na konieczność podawania prawidłowej formy nazwisk, dokładnego przytaczania tytułów dzieł, informowania o paginacji, ilustracjach oraz innych szczegółach typograficznych, które mogą ułatwić identyfikację książek.

Zastosowana przez Kamińskiego metoda opisu bibliograficznego nie została zastosowana tak rygorystycznie, jak chcieli tego Bentkowski i Lelewel. Kamiński zwracał mniejszą uwagę na szczegółowość zapisu, skracał tytuły dzieł bez względu na rangę książki, również inne elementy opisu podawał z mniejszą ścisłością i starannością. W redagowaniu opisu można dostrzec swobodę i częsty brak konsekwencji. Jednak godne podkreślenia są pewne próby usystematyzowania opisu bibliograficznego. Należy pamiętać, że w tym czasie dążono do odpisu tytułatury dzieła zgodnie z jej układem na karcie tytułowej⁷². W efekcie w opisach bibliograficznych następstwo elementów opisu było odmienne. Dopiero Karol Estreicher ustalił zasady opisywania druków i usystematyzował opis, ustalając jego schemat i kolejność elementów⁷³.

W bibliografii Kamińskiego opis bibliograficzny otrzymał postać schematycznej notki. Zawierał następujące elementy: tytuł, podtytuł, format, liczbę tomów, objętość, nazwę drukarni, miejsce wydania.

Przykład

Rok 1810:

O owcach, nauka zawierająca przepisy doskonalszego ich chowania w Rosji napisana w języku niem. przez W.Ch. *Triebe*, a na polski język przełożone przez A. *Marcinowskiego*. 8vo 264 st. w Wilnie.

⁷⁰ F. Bentkowski, *Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych*, t. 1, Warszawa 1814, s. X i n.

⁷¹ J.M. Ossoliński, *Wiadomości historyczno-krytyczne do dziejów literatury polskiej*, t. 3, cz. 2, Kraków 1822, s. 295.

⁷² Warto wspomnieć, że kulturę eksponowania nazwiska autora zmieniono dopiero w dobie romantyzmu, wysuwając nad tytuł publikacji. Zob. M. Piechota, *O tytułach dzieł literackich w pierwszej połowie XIX wieku*, Katowice 1992, s. 23–29.

⁷³ M. Dembowska, *Metoda „Bibliografii Polskiej” Karola Estreichera*, wyd. 2. rozszerz. i uzup., Warszawa 1970, s. 39–40.

Autora druku – zgodnie z ówczesnym zwyczajem – Kamiński nie wyodrębnił przez wysunięcie na czoło opisu jego nazwy osobowej. Odczuwał jednak, iż nazwisko może być elementem szeregowania opisów, np. pracę Walentego Kąckiego *Naukę o pasiekach* umieścił pod hasłem Kącki (s. 16). Dostrzec można również próby rejestrowania dzieł pod pierwszym rzeczownikiem tytułu, np. dzieło *Doświadczony ogrodnik* uszeregował pod *Ogrodnik doświadczony* (s. 50); *Nowy lekarz* pod *Lekarz nowy* (s. 53). Dla oddania nazwisk autora i tłumacza Kamiński zastosował wyróżnienie graficzne kursywą.

W opisach Kamiński podawał na ogół wierny odpis tytułu. Dopuszczał jednak skracanie tytułów zbyt rozwlekłych, zamieszczając w miejsce opuszczeń wielokropek lub skrót etc., często skracał nawet poszczególne wyrazy tytułu. Zgodnie z sugestią Lelewela pomijał przy autorach, tłumaczach i wydawcach tytuły honorowe i informacje o stanowiskach i miejscach pracy, choć czynił to niekonsekwentnie. Natomiast zabrakło dbałości w podawaniu jednolitej formy imienia autora – obok pełnych imion stosował inicjały lub skróty imienia, np. „Adam Kasperowski”, „Anton. Pietraszkiewicz”, „P. Bucholz”. Kamiński nie zmierzał do rozwiązania anonimów i pseudonimów, poprzestając jedynie na ustaleniach Bentkowskiego. Być może było to spowodowane tym, że kwestia odkrywania autorstwa, zwłaszcza w przypadku osób żyjących, budziła w tym czasie wiele kontrowersji, o czym przekonał się sam Bentkowski⁷⁴.

Miejsce wydania było notowane w formie dopełniaczowej, jego brak oznaczono skrótem *bm* (bez miejsca). W związku z przyjętym układem chronologicznym w opisach pomijany był rok wydania, z wyjątkiem spisu druków wydanych w 1835 r. Gdy autor miał wątpliwości co do roku ukazania się dzieła, umieszczał datę w nawiasie okrągłym, np. (około 1600), (lub 1819).

Nazwisko drukarza pojawiało się przeważnie w opisie starych druków i wtedy tylko, gdy było częścią tytułatury. Dość sumiennie był odnotowywany format, wyrażony za pomocą symboli cyfrowych, dopełnianych czasem różnymi przydawkami (in 8vo, in 12mo, in 8vo majori, 4to). Uderza jednak fakt, że w opisach rzadko występowała informacja o liczbie stron, arkuszy oraz materiale ilustracyjnym. Bibliograficzna akrybia wyrażała się natomiast w dokładnym odnotowywaniu części wydawniczych książek i czasopism (tomów, numerów, dodatków), często poprzedzonych odpowiednimi skrótami, np. t. – tom, n. – numer.

Przykład

Rok 1798:

Rolnictwo dla włościan, dziedziców i władzy rządowej, przez W.J.X. Wacł.

⁷⁴ J. Czachowska, *Rozwój bibliografii literackiej w Polsce*, Warszawa 1979, s. 57.

hr. *Sierakowskiego* Proboszcza Katedralnego krakowskiego, w 3 Częściach wydane. (2 tomy) w Krakowie.

Rok 1820

Izys polska czyli Dziennik umiejętności wynalazków, kunsztów i rękodzieł, p. Grac. *Korwina*, z rycinami, r. 1820, N. 1–12. r. 1821/22. N. 1–12. r. 1823/24. N. 1–10.

Prócz opisów pełnych Kamiński sporządzał również opisy skrócone. Wystąpiły one w obu częściach bibliografii. W spisie retrospektywnym znalazły swe miejsce przy wykazywaniu kolejnych wydań i przedruków dzieła, zamiast powtórzenia tytułu często sygnalizował skrót *Toż*, np. „*Toż* samo dzieło w odmienionym nieco tytułem wyszło w Krakowie r. 1819” (*Sztuka ogrodnicza...*, s. 30) oraz *Tamże* zamiast miejsca wydania. Natomiast w wykazie pozycji wydanych w 1835 r. opisy skrócone służyły przypomnieniu dorobku autora, przy okazji prezentacji jego najnowszego dzieła. Wykaz prac ułożony chronologicznie podawał tytuł dzieła, miejsce i rok wydania i poprzedzała go formułka: „Inne tego autora pisma poniżej zebrane w krótkości przytaczam”.

Dokładność i szczegółowość zapisu bibliograficznego nie zachowała jednolitej konwencji we wszystkich pozycjach. Poniekąd wynikało to z faktu, że część opisów pochodziła z drugiej ręki, różnych katalogów księgarskich, które podawały niepełne dane. W przeciwieństwie do Bentkowskiego, Kamiński przy opisach pochodnych sporadycznie cytował źródła, z których pochodziła informacja, np. „*Dziełko to o rolnictwie przytacza Jundziłł w dziele opisania roślin W.X. Litew. 1791 na przedzie*” (*De re agraria tractatus...*, s. 28). W poważnym stopniu brak akrybii i niejednorodność w opisie należy przypisać niedbałości i nieuwadze autora. Nierzadko nawet w opisach zapożyczonych od Bentkowskiego zabrakło obecnych w jego edycji informacji o drukarzu, paginacji, formacie, a w zapisie nazwisk dość często wystąpiły błędy.

Kamiński nie porzekał na formalnym opisie druków, lecz rozbudował go w adnotacjach. Objaśnienia te dotyczą bądź strony wydawniczo-formalnej druków, bądź ich treści. Adnotacje umieszczone bezpośrednio po opisie zasadniczym są drukowane mniejszą czcionką, co wyróżnia części opisu pochodzące od bibliografa; u Bentkowskiego takiego wyróżnienia brakuje.

Wyraźnie można dostrzec bibliologiczne nastawienie autora *Piśmiennictwa...* i jego zainteresowania księgoznawcze. Wyrażają się one przeważnie w informacji o wątpliwym autorstwie kolejnych wydań danego dzieła, przedruków i tłumaczeń, rzadkości edycji, formie językowej i piśmienniczej, rodzaju pisma drukarskiego (np. „druk gocki”), częściach składowych (dedykacja, przedmowa, indeksy), np. (rok 1775) „*Wprowadzenie Ziemiańszczyzny do poznania i leczenia chorób bydła i owiec [...]*”.

Inne wydanie nakładem Gertnera wyszło tamże (około 1804) in 8, 328 str. prócz przedmowy i rejestru, z wypisem lekarstw wraz z dodatkiem materii medycznej i wyłożeniem na polskie niektórych lekarstw po łacinie nazwanych” (s. 25).

Z adnotacji dowiadujemy się również o genezie i losach dzieła. W opisie dzieła *Wybór ekonomicznych wiadomości* (1770) czytamy: „Przy końcu tomu napisano: Koniec tomu I, lecz nie wiadomo żeby więcej wyszło” (s. 21).

Informując o treści dzieła, bibliograf postępował w różny sposób. Raz podawał krótko temat dzieła, np. „Zawiera wiele rzeczy do ekonomii i technologii należących” (*Historia naturalna* [...], s. 27), kiedy indziej przytaczał podtytuły, wyliczał zagadnienia lub zawartość poszczególnych tomów, np. „Tom I. O ogrodach i drzewach owocowych, roślinach kuchennych, ziołach i kwiatach. II. O lasach, drzewach i ziołach dzikich. III. O rolnictwie, zbożach, łąkach, chmielnikach, winnicach i roślinach gospodarskich” (*O roślinach, ich utrzymaniu, rozmnożeniu i zażytcu*, przez K. Kluka. 8vo III tomy w Warszawie, s. 43–44). Opisy czasopism zawierały objaśnienia co do treści i wartości praktycznych wydawnictwa, pochodzące od bibliografa. Tak np. w pozycji „Pamiętnik rolniczo-technologiczny” poświęcony gospodarstwu wiejskiemu i domowemu czytamy: „Pismo tego co miesiąc wychodził tomik z ośmiu arkuszy złożony. Obejmuje ono przepisy i wiadomości praktyczne, we względach na tytule wyrażonych, mające za sobą powagę światła, lub stwierdzone doświadczeniem; w zastosowaniu i wykonaniu łatwe, i dla każdego, ile można zrozumiały” (s. 79).

Forma tej adnotacji, oszczędnej w słowach, a zarazem rzeczowej, odpowiadała całkowicie wymaganiam stawianym dzisiejszym adnotacjom. Kamiński nie ograniczał się do zwykłego zreferowania zawartości druków. W adnotacjach wyraźnie widać jego krytyczny, oceniający stosunek do omawianego dzieła, jego zewnętrznej postaci i wartości merytorycznych. Oceny były formułowane w sposób lakoniczny, ale dosadny, np. „Arkusze z kilkoma tablicami nędznie rzniętymi” (*Kuchnia drzewo oszczędzająca* [...], s. 29). Oczywiście więcej znajdujemy ocen pozytywnych, np. „Wykład jasny, rady do wykonania łatwe i nie kosztowne” (*Przyjaciel gospodarzy i ogrodników* [...], s. 40); „Do pochwały, jaka należy autorowi oryginału, tłumaczenie zaleca się czystością i jasnością stylu polskiego” (*Doświadczenia chemiczne i wynalazki* [...], s. 44).

W odniesieniu do dzieł XIX-wiecznych Kamiński niejednokrotnie wypowiadał się o ich walorach naukowych i poznawczych, rekomendując i zachęcając do lektury lub nabycia książek, np. „Pierwsze dziełko, które nader szczupłe nasze piśmiennictwo w weterynarii przez dwa prawie wieki w odrętwieniu zostające ocuciło” (*O koniach* [...], s. 68); „Zakładając gorzelnie wielce użyteczne, a kogo stać na kupno jego, temu w bibliotece ekonomicznej na próżno miejsca zabierać nie będzie” (*Opisanie korzystnego sposobu pędzenia wódki* [...], s. 72).

Kamiński nadał swemu dziełu układ chronologiczny, grupując pozycje według dat wydania. Kolejne daty roczne występowały jako nagłówki. W ramach poszczególnych lat trudno uchwycić zasadę porządkowania pozycji, choć można dostrzec nieśmiałą próbę skupiania publikacji na ten sam temat, np. hodowla owiec, budownictwo wiejskie, gorzelnictwo. Należy sądzić, że wybór układu był wyrazem świadomej intencji bibliografa, któremu chodziło o zilustrowanie historycznego rozwoju piśmiennictwa rolniczego w Polsce⁷⁵. Patrząc jednak na praktyczną realizację układu chronologicznego, należy stwierdzić, że układ ten nie spełnił w pełni swojego zadania. W kolejnych latach odnotowane zostały bowiem tylko pierwsze wydania dzieła. Dane dotyczące dalszych wydań oraz przedruków podane były w adnotacji. Kamiński, jak widać, chciał w ten sposób zapobiec rozproszeniu informacji o danym dziele i dać obraz rozwoju jego popularności wyrażony liczbą wydań. Najwyraźniej nie dostrzegał jeszcze możliwości stosowania zapisów kolejnych edycji pod inną datą roczną i łączenia ich odsyłaczami⁷⁶. Trzeba natomiast podkreślić trafne opisywanie wydawnictw ciągłych i wielotomowych. Czasopisma i kalendarze odnotowane są pod rokiem, w którym zaczęły wychodzić, zaś dzieła wielotomowe są opisywane w całości pod datą wydania pierwszego tomu.

Bibliografia Kamińskiego nie posiadała indeksu. Należy się zgodzić z opinią Henryka Sawonia, że „jest to niewielkie zestawienie, toteż brak szczegółowej informacji rzeczowej czy dotyczącej autorów ma tu mniejsze znaczenie”⁷⁷.

Bibliografia Kamińskiego wyróżniała się bardzo przejrzystą kompozycją typograficzną. Główny element szeregujący pozycje, tj. rok wydania, umieszczono pośrodku kolumny i wyróżniono tłustym drukiem. Nazwiska autorów, redaktorów i tłumaczy były drukowane kursywą, adnotacje mniejszą czcionką od opisu zasadniczego. Światło między opisami pozycji sprawiło, że tekst bibliograficzny był przejrzysty i czytelny.

Znaczenie *Piśmiennictwa... Kamińskiego* w kulturze naukowej, a w szczególności dla rozwoju bibliografii rolniczej było ogromne. Po raz pierwszy ujawniony został dorobek polskiego piśmiennictwa rolniczego (druki samoistne) od czasów najdawniejszych do 1835 r. Dzieło to było dla całego pokolenia przewodnikiem informacyjnym oraz bodźcem do poszukiwań druków niewymienionych przez autora. Od niego rozpoczął się cały ciąg XIX-wiecznych bibliografii rolniczych.

⁷⁵ H. Sawoniak *Sprawność informacyjna bibliografii polskich w XIX wieku (do 1918 r.)*, [w:] idem, *Biblioteki współczesne. Bibliografia. Informacja naukowa*, Katowice 1995, s. 152

⁷⁶ Zauważalne zainteresowanie odsyłaczami łączącymi kolejne wydania i przeróbki w układzie chronologicznym można dostrzec w opublikowanym trzy lata wcześniej *Katalogu krajowych edycji autorów łacińskich od zaprowadzenia druku w Polsce aż do roku 1833*, zamieszczonym w *Historii języka łacińskiego w Polsce* (1833) Karola Mecherzyńskiego.

⁷⁷ H. Sawoniak, *op. cit.*, s. 152.

Stanowiło ono punkt wyjścia dla bibliografii druków rolniczych wydanych do 1800 r. Cypriana Walewskiego, opublikowanej w tomie pierwszym *Encyklopedii rolnictwa i wiadomości związek z nim mających* w 1883 r.⁷⁸ Drugie wydanie tej bibliografii, uzupełnione przez Jakuba K. Gieysztor, ogłoszone w 1890 r., jest do chwili obecnej najpełniejszym zestawieniem druków rolniczych za okres XVI–XVIII stulecia⁷⁹. Kontynuacją pracy Walewskiego i Gieysztor była *Bibliografia rolniczo-technologiczna polska od 1800 r. aż do naszych czasów* (1889) autorstwa Stanisława Rewińskiego⁸⁰.

Nie wiemy, jakie wrażenie wywarło dzieło Kamińskiego w polskim świecie naukowym, a także wśród bibliografów i bibliofilów. Późniejsze oceny *Piśmiennictwa...* bywały różne. Niezbyt pochlebnie o nim wyraził się Stanisław Sierotwiński, uważając, że „jest to dzieło nieporadne, w którym nie wykazał autor opanowania jakiejś konsekwentnej metody opisu i układu”⁸¹. Z uznaniem natomiast o pracy Kamińskiego wypowiadał się wybitny historyk bibliografii Józef Korpała⁸², słowa pochwały formułując pod jej adresem także historycy rolnictwa⁸³.

Bibliografię Kamińskiego należy traktować jako pracę w pełni autorską, jeśli chodzi o koncepcję i metodę opracowania. W całym dziele widać starania autora do stosowania nowoczesnych metod bibliograficznych, co dowodzi jego wysokiej kultury i świadomości bibliograficznej. Był on świadom różnic między bibliografią a historią literatury (piśmiennictwa) oraz wyraźnie zmierzał do opracowania bibliografii właściwej. W metodzie bibliograficznej Kamińskiego zauważalne jest dążenie do kompletności materiałów, krytycznego i treściwego redagowania opisu i adnotacji oraz graficznego wyróżniania uzupełnień pochodzących od bibliografa. Mimo braków i niedociągnięć metodycznych *Piśmiennictwo...* Kamińskiego jest dziełem bibliografa, który był dobrze zorientowany w problematyce bibliografii i znał najważniejsze jej osiągnięcia.

Monografia ta zajmuje wyjątkowe miejsce w historii bibliografii w Polsce. Jest ona ważna dlatego, że jest jedną z wcześniejszych nowożytnych polskich bibliografii

⁷⁸ C. Walewski, *Bibliografia rolniczo-technologiczna polska po rok 1800*, [w:] *Encyklopedia rolnictwa i wiadomości związek z nim mających*, red. J.T. Lubomirski, t. 1, Warszawa 1873, s. 124–135; odb. Warszawa 1890.

⁷⁹ J.K. Gieysztor, *Bibliografia rolniczo-technologiczna polska po rok 1800*, [w:] *Encyklopedia rolnictwa i wiadomości związek z nim mających*, red. J.T. Lubomirski, t. 1, Warszawa 1873, s. 124–135; odb. Warszawa 1890.

⁸⁰ S. Rewiński, *Bibliografia rolniczo-technologiczna polska od r. 1880 aż do naszych czasów*, [w:] *Encyklopedia rolnicza wydana staraniem Muzeum Przemysłu i Rolnictwa*, t. 1, Warszawa 1889, s. 339–450; odb. Warszawa 1889.

⁸¹ S. Sierotwiński, *op. cit.*, s. 569.

⁸² J. Korpała, *Dzieje bibliografii...*, s. 129.

⁸³ Z. Kosiek, *op. cit.*, s. 216; S. Płaza, *Warsztat naukowy historyka wsi Polski feudalnej*, Warszawa 1980, s. 301.

dziedzinowych, a jednocześnie pierwszą bibliografią rolniczą oraz pierwszą bibliografią dziedzinową wydaną w formie samoistnej wydawniczo.

Bibliografia

- Arnold J.K., *De Monumentis Historiae naturalis Poloniae Litterarris usque ad finem Saeculi decimi sexti editis*, Warszawa 1818.
- Barycz H., *Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich*, t. 1, Kraków 1963.
- Bentkowski F., *Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych*, t. 1, Warszawa 1814.
- Brzozowski S., *Nauki o gospodarstwie wiejskim*, [w:] *Historia nauki polskiej*, t. 3: 1765–1862, Wrocław 1977.
- Chwalewik E., *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory*, t. 1: A–M, Warszawa 1926.
- Czachowska J., *Rozwój bibliografii literackiej w Polsce*, Warszawa 1979.
- Dembowska M., *Metoda „Bibliografii Polskiej” Karola Estreichera*, wyd. 2. rozszerz. i uzupełn., Warszawa 1970.
- Gałyga M., *Z działalności Augusta Bielowskiego w Ossolineum 1851–1864*, [w:] *Z dziejów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Studia i materiały*, Wrocław 1978, s. 79–95.
- Gąsiorowski L., *Zbiór wiadomości z historii sztuki lekarskiej w Polsce*, t. 1–4, Poznań 1839–1855.
- Gieysztor J.K., *Bibliografia rolniczo-technologiczna polska po rok 1800*, [w:] *Encyklopedia rolnicza wydawana staraniem i nakładem Muzeum Przemysłu i Rolnictwa*, t. 1, Warszawa 1889, s. 328–339.
- Gzella G., *Julian Aleksander Kamiński – kancelista Ossolineum jako wydawca „pism dla ludu”*, „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1994, z. 5, s. 125–138.
- Jabłoński W., *Kamiński Julian Aleksander*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 391–392.
- Jaworski F., *Lwowskie znaki biblioteczne*, t. 1, Lwów 1907.
- Kamiński J.A., *Bibliografia polska*, „Skarbiec Polski” 1859/1860, s. 21–25.
- Kamiński J.A., *Biblioteka Józefa Maksymiliana Ossolińskiego w Wiedniu i jej pierwsze urządzenie we Lwowie*, „Skarbiec Polski”, t. 1, Lwów 1959, s. 90–137.
- Kamiński J.A., *Józef Maxymilian hrabia z Tenczyna Ossoliński*, „Skarbiec Polski” 1859, s. 12–20.
- Kamiński J.A., *Materiały do monografii i historii Kamińskich i Kamińskich*, t. 1, Lwów 1854.
- Kamiński J.A., *Piśmiennictwo polskie rolniczo-technologiczne od 1549 do 1835*, „Ziemiannin Galicyjski” 1836, t. 2 dodat. i odb. Lwów, Druk. J. Piller, 1836.
- Koredczuk B., *Zainteresowania bibliograficzne i bibliofilskie profesora historii prawa Jana Wincentego Bandtkie-Stężyńskiego (1783–1846)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis, Bibliotekoznawstwo” 2008, nr 27, s. 51–62.
- Korpała J., *Dzieje bibliografii w Polsce*, Warszawa 1969.
- Korpała J., *Krótką historia bibliografii polskiej*, Wrocław 1986.

- Korzon K., *Polemika o zadaniach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. (Echa pierwszego dwudziestolecia)*, „Ze Skarbcza Kultury” 1967, z. 19, s. 7–62.
- Korzon K., *Sprawy Ossolineum z lat 1834–1839 w działalności Aleksandra Fredry, Gwalberta Pawlikowskiego i innych*, [w:] *Z dziejów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Studia i materiały*, red. J. Albin, Wrocław 1978, s. 51–55.
- Kosiek Z., *Zarys dziejów polskiej bibliografii rolniczej*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” Ser. B. 1959, z. 2, s. 213–231.
- Kosiński J.A., *Prace bibliotekarskie pierwszego dyrektora Ossolineum ks. Franciszka Siarczyńskiego*, „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1973, t. 8, s. 93–115.
- Kuzicki J., *Krakowskie czasopismo „Ognisko” w latach 1860–1862, 1865*, [w:] *Kraków, Lwów. Książka–czasopismo–biblioteki*, red. H. Kosętko, t. 7, Kraków 2005, s. 385–396.
- Lewandowska-Jaraczewska I., *Adam Junosza Rościszewski. Zarys życia i działalności*, cz. 2, „Rocznik Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich” 1973, t. 8, s. 82–117.
- Lewandowska-Jaraczewska I., *Zakład Narodowy im. Ossolińskich za dyrektury Adama Kłodzińskiego 1839–1849*, Wrocław 1980.
- Łabęcki H.H., *Wiadomość bibliograficzna o górnictwie w Polsce i naukach przyrodniczych ścisły związek z nimi mających*, „Biblioteka Warszawska” 1841, t. 4, s. 99–136.
- Łapiński H., *U początków działalności wydawniczej Ossolineum 1817–1834*, Wrocław 1973.
- Matczuk A., *Bibliografia dziedzinowa w działalności Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1872–1952*, [w:] *Między tekstem a znakiem*, red. A. Jaworska, S. Górzynski, Warszawa 2013, s. 478–479.
- Mecherzyński K., *Katalog krajowych edycji autorów łacińskich od zaprowadzenia druku w Polsce aż do roku 1833*, [w:] idem, *Historia języka łacińskiego w Polsce*, Kraków 1833, s. 123–166.
- Nicieja S.S., *Cmentarz Łyczakowski we Lwowie w latach 1786–1986*, wyd. 2 popr., Wrocław 1989.
- Nowodworski W., *„Bibliograficznych ksiąg dwoje” Joachima Lelewela. Studium historyczno-bibliograficzne na tle epoki*, Wrocław 1959.
- Pawłowiczowa M., *Hieronim Hilary Łabęcki – twórca polskiej książki naukowej z dziedziny górnictwa i hutnictwa*, „Studia Bibliologiczne” 1993, t. 6, s. 88–98.
- Pazdur J., *Polskie czasopiśmiennictwo techniczne do około 1870 roku*, Wrocław 1978.
- Płaza S., *Warsztat naukowy historyka wsi Polski feudalnej*, Warszawa 1980.
- Rewiński S., *Bibliografia rolniczo-technologiczna polska od r. 1880 aż do naszych czasów*, [w:] *Encyklopedia rolnicza wydana staraniem Muzeum Przemysłu i Rolnictwa*, t. 1, Warszawa 1889, s. 339–450; odb. Warszawa 1889.
- Sawoniak H., *Sprawność informacyjna bibliografii polskich w XIX wieku (do 1918 r.)*, [w:] idem, *Biblioteki współczesne. Bibliografia. Informacja naukowa*, Katowice 1995, s. 145–169.
- Siarczyński F., *Dziennik czynności urzędowych księgozbioru narodowego im. Ossolińskich we Lwowie*, do druku przygotował, wstępem i przypisami opatrzył Z. Rzepa, Wrocław 1968.
- Sierotwiński S., *Kamiński Julian Aleksander*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 11, Wrocław 1964, s. 568–569.
- Słodkowska E., *Biblioteki w Królestwie Polskim 1815–1830*, Warszawa 1996.

- Słodkowska E., *Informacja o bieżącej produkcji wydawniczej w Polsce na początku XIX w. (do 1830)*, [w:] *Instytucje–publiczność–sytuacje lektury. Studia z historii czytelnictwa*, red. J. Kostecki, t. 3, Warszawa 1991, s. 11–40.
- Szocki J., *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej 1772–1918*, Kraków 2001.
- Tyszkowski K., *Tradycje bibliograficzne w Ossolineum*, „Przewodnik Bibliograficzny” Ser. 2 1928, nr 9, s. 214–215.
- Walewski C., *Bibliografia rolniczo-technologiczna polska po rok 1800*, [w:] *Encyklopedia rolnictwa i wiadomości związków z nim mających*, red. J.T. Lubomirski, t. 1, Warszawa 1873, s. 124–135; odb. Warszawa 1890.
- Wiadomości*, „Biblioteka Warszawska” 1842, t. 3, s. 715.
- Więckowska H., Treichel T., *Zarys dziejów polskich bibliotek oraz bibliografii i bibliologii polskiej*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” Ser. E. 1966, z. 2, s. 61–85.
- Wigluszowa M., *Wydawcy polskich księzek rolniczych w XIX wieku*, „Studia o Książce” 1985, t. 15, s. 243–270.
- Wolszczanowa H., *Stanisław Przyłęcki*, „Roczniki Biblioteczne” 1967, r. 11, z. 1/2, s. 1–7.
Z dziejów Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich. Studia i materiały, red. J. Albin, Wrocław 1978.
- Zawadzki W., *Pamiętnik życia literackiego w Galicji*, przygot. do druku A. Knot, Kraków 1961.
- Zawalska M., *Czasopisma Wiosny Ludów drukowane w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich*, „Ze Skarbcza Kultury” 1967, z. 19, s. 199–229.
- Żbikowska-Migoń A., *Książka naukowa w kulturze polskiego Oświecenia*, Wrocław 1977.

UMCS